अनुपपत्त्यन्तरमाह—

**तथा रामायणादीनां भविता दुःखहेतुता ॥ ५ ॥**

[1]करुणरसस्य दुःखहेतुत्वे करुणरसप्रधानरामायणादिप्रबन्धानामपि दुःखहेतुताप्रसङ्गः स्यात्[2] ।

[3]ननु कथं दुःखकारणेभ्यः सुखोत्पत्तिरित्याह—

**हेतुत्वं शोकहर्षादेर्गतेभ्यो लोकसंश्रयात् ।**
**शोकहर्षादयो लोके जायन्तां नाम लौकिकाः ॥ ६ ॥**
**अलौकिकविभावत्वं प्राप्तेभ्यः काव्यसंश्रयात् ।**
**सुखं संजायते तेभ्यः सर्वेभ्योऽपीति का क्षतिः ॥ ७ ॥**

'ये खलु वनवासादयो लोके दुःखकारणानि' इत्युच्यन्ते त एव हि काव्यनाट्यसमर्पिता अलौकिकविभावनव्यापारवत्तया कारणशब्द-वाच्यतां विहायालौकिकविभावशब्दवाच्यत्वं भजन्ते । तेभ्यश्च सुरते दन्तघातादिभ्य इव सुखमेवं[5] जायते । [6]अतश्च 'लौकिकशोकहर्षादिका-रणेभ्यो लौकिकशोकहर्षादयो जायन्ते' इति लोक एव प्रतिनियमः । काव्ये पुनः 'सर्वेभ्योऽपि विभावादिभ्यः सुखमेव जायते' इति निय-मान्न कश्चिद्दोषः ।

कथं तर्हि हरिश्चन्द्रादिचरितस्य काव्यनाट्ययोरपि दर्शनश्रवणाभ्या-मश्रुपातादयो जायन्त इत्युच्यते—

**अश्रुपातादयस्तद्वद्द्रुतत्वाच्चेतसो मताः ।**

[9]तर्हि कथं काव्यतः सर्वेषामीदृशी रसाभिव्यक्तिर्न जायत इत्यत आह—

---

णादिरसव्यञ्जककाव्यादिश्रवणादौ प्रवृत्तः । **सचेतनः** सामाजिकः । **अनुपपत्त्य-न्तरम**निष्टापत्त्यन्तरम् । चराचरवस्तुजातं **लोकस्तस्य संश्रयात्** स्वभावात् । **काव्यसंश्रयात्** काव्यसंबन्धात् । **सुखं** सुखमेव सर्वेभ्यो लौकिकशोकहर्षनिमि-त्तेभ्यः **तर्हि** करुणादीनां सुखमयत्वस्वीकारे । **अश्रुपातादय** इत्यादिना निःश्वा-सादिपरिग्रहः । **द्रुतत्वाद्** हर्षेण गलितप्रायत्वात् । परमते वासनाया रसबोधहेतुत्वे

---

१. 'करुणादि' क. २. 'स्यादित्यर्थः' ग. ३. 'ननु हर्षशोकादिकारणेभ्यो हर्षशोकादय एव जायन्त इति व्याप्तिः, तत्कथं विभावादिभ्यः सुखोत्पत्तिरित्याह' ग. ४. 'अलौकिक' इति नास्ति ग. पुस्तके. ५. 'एव' क-पुस्तके नास्ति. ६. 'अतश्च' इति ग-पुस्तके नास्ति. ७. 'अपि' क. ८. ग. पुस्तके त्वेतस्याः कारिकायाः 'चेतसो द्रवीभावात्सुखेऽप्यश्रुपातादयो भवन्तीत्यर्थः' इति व्याख्या. ९. 'ननु' कथं ग.